

Obsah

Předmluva	9
Prohlášení	14
Úvod	15
Kapitola první <i>v níž se ponoříme do světa ekonomie a položíme si otázku, kdo byla matka Adama Smithe</i>	20
Kapitola druhá <i>ve které se seznámíme s člověkem ekonomickým a zjistíme, jak ohromně je přitažlivý</i>	30
Kapitola třetí <i>v níž vyjde najevo, že člověk ekonomický není žena</i>	40
Kapitola čtvrtá <i>v níž se dovítíme, že naše úmluva s člověkem ekonomickým se nevyvíjí podle našich představ</i>	51
Kapitola pátá <i>do níž přidáme ženy a zamícháme</i>	63
Kapitola šestá <i>ve které Las Vegas splyne s Wall Street</i>	73
Kapitola sedmá <i>v níž jde globální ekonomika k čertu</i>	83
Kapitola osmá <i>ve které zjistíme, že ani muži nejsou stejní jako člověk ekonomický</i>	94

Kapitola devátá	104
<i>ve které vyjde najevo, že ekonomické pobídky nejsou tak přímočaré, jak by se mohlo zdát</i>	
Kapitola desátá	113
<i>v níž se přesvědčíme, že chtít peníze z nás nedělá sobce</i>	
Kapitola jedenáctá	122
<i>v níž se ukáže, že záporné číslo je stále nula</i>	
Kapitola dvanáctá	133
<i>která z nás všech udělá podnikatele a podnikatelky</i>	
Kapitola třináctá	141
<i>v níž zjistíme, že děloha nemá časovou schránku</i>	
Kapitola čtrnáctá	149
<i>ve které odhalíme nečekanou hloubku člověka ekonomického i jeho obavy</i>	
Kapitola patnáctá	160
<i>v níž se dozvíme, že nejvelkolepější vyprávění naší doby se týká jen jednoho pohlaví</i>	
Kapitola šestnáctá	168
<i>v níž vyjde najevo, že každá společnost doplácí na vlastní pitomost, a v níž se rozloučíme</i>	
Doslov	177
Poznámky	185
Bibliografie	203
Přehled osob	213

Předmluva

aneb Kdo vaří tvoji mámě?

„Snažila jsem se být feministkou plnou radosti, ale byla jsem dost naštvaná,“ říká francouzská režisérka Agnès Varda ve svém filmu *Agnésiny pláže*. A podobné pocity nemohou minout většinu pečujících bytostí, které kromě práce definované úvazkem, stravenkami, výplatou a harassmentem na pracovišti vykonávají ještě tu neviditelnou, domácí – tu samozřejmou, za kterou vás nikdo nepochválí ani neodmění valouny zlata. Čekáte správně, oněmi pradelkami, učitelkami, vykonavatelkami objednávání obědů, vyzvedávání z družiny, ošetřování člena rodiny jsou většinou ženy. (A jestli nevěříte, najdete si to na internetu.)

Ony vědí – respektive vědět musejí, aniž by jim to nutně dělalo potěšení, kde jsou teplá gařata na zítra do Skautu, ony vědí, jaký zub se kýve Milánkovi a že dochází čocka beluga a písek pro kočku. To všechno – a mnohé jiné – se od nich očekává. A nepředurčil je k tomu podle množství indicií ani Bůh, ani příroda, nýbrž tolik skloňovaný patriarchát, který je mimo jiné podpořen zdánlivě objektivními ekonomickými teoriemi. A právě těm se Katrine Marçal v této knize věnuje břitce a dost srozumitelně i pro roztěkané ženy s ADHD (čímž myslím sebe), které mají vrtuli u zadku, aby stihly slovy písně Rickyho Martina „living la vida loca“.

Nerovnoměrnost požadavků kladených na muže vs. ženy můžete vidět na každém patníku. Já jsem si ji nedávno v krystalicky čisté podobě uvědomila při následující, vlastně banální situaci: z kastlíku ve školce se dceři ztratily nepromokavé drahé kalhoty, proto jsem se po nich začala pít. Paní učitelka jen vědoucně

pokrčila rameny se slovy: „To se najde, to určitě zas sebral omylem nějaký tatínek, co neví, jaké hadry má jeho děcko.“ (Rozuměj: takové jsou neměnné přírodní zákony.) A tu jsem se namíchla. Já a ostatní „maminkatelky“ (maminky a podnikatelky v jednom) ze školky si musíme pamatovat stovky ponožek, termínů, nemít celulitidu, u toho vydělávat o víc než 20 % méně a ještě se tvářit, že muži mohou mít jiné starosti než poznat kalhoty svého dítěte. A o to jde tak trochu i v této knize.

A jak tedy výše zmíněné souvisí s tím, kdo vaří ekonomům?

Smithovská ekonomie se svou neviditelnou rukou trhu tvrdila, že kola kapitalismu se otáčejí plynule proto, že každý sleduje svůj vlastní zájem. Ekonomie měla simulovat jakousi nauku o lidském chování, ale dosud odvrací zrak od těch, které drží ekonomiku na nohou. Adam Smith bydlel celý život v mamahotelu, spleť rodinné vazby a závislost jednotlivých lidí mezi sebou ve svých knihách ale nepromýšlel, i když mu máma nosila skopové. Napat se mohl nejen proto, že jeho zelinář a řezník sledovali svůj vlastní zájem, ale hlavně proto, že mamka neměla jinou misi než mu podstrojovat. Následkem tohoto vytěsnění práce žen, které zdánlivě nepřispěly ničím jiným než city a vyšíváním, dodnes normcore ekonomické modely nevnímají štipování ponožek a umývání pozvracených pusinek jako součást tvorby bohatství. A to se s námi táhne. Řízky procházejí vylučovacími ústrojími, pračka valí dvakrát denně, nikde nezůstane důkazy o dřině. Nikdo ještě nedostal Nobelovu cenu za práci s mopem, ba co více – o férové dělbě těchto činností se téměř nemluví, podobně jako o penězích nebo svazácké minulosti.

Typický člověk popisovaný ekonomii není žena, která má na noze kouli v podobě rodinných vazeb a neheroických povin-

ností, ale její alfa samec z obálky Forbesu, který se neotáčí – jinak by skončil jako Lotova žena a strnul v hrůze, jak velký rozdíl je mezi seznamem úkolů jeho a jeho družky.

To, jak velká propast ční mezi tím, co musí denně „pofackovat“ ženy a co muži, se v plné palbě ukázalo během (snad už) uplynulé epidemie: první, kdo musí při zavření vzdělávacích institucí smrdět doma, je obvykle žena jako historicky méně vydělávající. Ze zoom callů, při kterých jsem současně musela cvrknat kuličky, se budu zpovídat na terapiích ještě dlouho.

Chicagská škola sice ženušku jako součást výdělečné třídy respektovala, nijak se ovšem nepodivovala nad jejím nižším platem. Nemohla přece – po všem tom zařikávání zoubkové víly a bezesných nocích – pracovat se stejným zápalem jako muž. Na druhé straně se naskytlo i logické vysvětlení toho, proč mají lidé s vaginou nižší platy: protože koprovka se sama neuvaří, a tak uzávěrku v práci udělá ten svobodnější druh. A máme tu začarovaný kruh: žena je doma, protože málo vydělává, a málo vydělává proto, že je víc doma.

Marçal také upozorňuje na klasický argumentační faul (nejen) ekonomie – domnělé biologické danosti (prosím neplést s nad slunce jasnými rozdíly v anatomii). To, že žena porodí dítě, znamená jednoznačně jen jedno: že ho porodila. A zbytek je k diskuzi. „V biologii ženy není nic, co by ji předurčovalo k neplacené práci v domácnosti.“ To bych si ráda vylepila nad sporák stejně jako: „Domácí práce je náročná, osamělá a neregulovaná.“

Podle psychoterapie je pro zpracování traumatu důležité už to, že ho pojmenujeme nahlas. Marçal sice v této útlé knize neříká, jak ony strukturální nerovnosti zrušit rychle jako lekci jógy, ale naznačuje: což takhle zahrnout domácí prácičky každé paničky do

HDP a tak je legitimizovat jako (taktéž otravnou a málokdy uspokojivou) práci.

Bylo pro mě úlevné i zdánlivě Captain Obvious* konstatování, že ženy se musejí ohánět na dvou bojištích – aby je brali v práci jako rovnocenné, ale aby je současně nikdo nepomluvil jako uklízečky/matky/kuchařky/milenky/dekoratérky/animátorky aktivit. Kniha je také povzdechem nad tím, že emancipace v pozdním kapitalismu znamená sedřít se z kůže, namísto nějakého osvobození. „Nemusíte mít největší koule v baráku. Vlastně je v pořádku koule nemít vůbec, i když jste žena.“

Ženy přebírají patriarchální metody a samy se jimi rády mrskají. Feministickou výzvu autorky chápu pro sebe jako snahu si ulevit, odšroubovat si cizí myšlenkové „koule“, dát (aspoň někdy) nohy na stůl a nepodlehnout „danostem“ a „přirozenému řádu“, který je zákonitě sociálním konstruktem. Kdybych byla muž, což nejsem (ale co není, může být, přece jen mají jisté výhody), tak bych si z této zábavné knihy vzala to, že feminismus není primárně ideologie, ale užitečný nástroj k řešení každodenních problémů – ať už jimi je to, kdo se postará o slintajícího dědu s Alzheimerem, kdo uvaří oběd Adamu Smithovi, nebo proč pro boha živého v roce 2021 vydělávám o pětinu méně než kolega s prostatou. Marçal nemluví o feministické revoluci, ale o zlepšení. A já přidávám: chtěla jsem být uklízečka plná radosti, ale pak jsem byla jen naštvaná a revoluce není sprosté slůvko.

A už chápu slova svojí maminky, která mi tajnosnubně při štipování ponožek říkala: Radši se to neuč, nebo to po tobě bude za chvíli někdo chtít. Gileád si zachovejme jen v seriálu, doma spíše zaveďme excelovou tabulku s kvantifikovanými a rovnoměrně

---

* Výraz používaný v angličtině pro sarkastické vyjádření, že něco je zřejmé či se rozumí samo sebou.

rozdělenými domácími pracemi a čau, jdu na kulečník a nevím, kdy přijdu (to je můj vlhký sen, který mi sem pronikl).

Zkrátka a dobře: je úleva nesvobodu alespoň pojmenovat, nemalovat vlastní klec z vnějšku a neplakat jen do polštáře. A doufat, že snad někdo na to jemné slovní zařikávání se záměrem svrhnout patriarchát zareaguje.

Zuzana Fuksová, maminkatelka

Zuzana Fuksová vystudovala sociální práci, pravidelně píše o tématech péče a rodičovství. Je spolutvůrkyně a moderátorka podcastu Buchty, spisovatelka, rapperka a žije v Brně.

Prohlášení

Hlavní postava této knihy je smyšlená a nepodobá se žádným žijícím či zesnulým osobám. Popisovaná realita ve skutečnosti neexistuje. Ekonomické teorie, z nichž hlavní postava vychází, mají se skutečností pramálo společného. Jakákoliv podoba mezi čtenáři a čtenářkami a hlavní postavou této knihy je náhodná.

Je to proto, že toužíte být jako on. Ne tím, že jím jste.

Úvod

Feminismus vždy souvisel s ekonomikou. Virginia Woolf chtěla vlastní pokoj a to stálo peníze.

Na sklonku devatenáctého století a počátku dvacátého se ženy sdružovaly ve snaze vydobýt si právo dědit, vlastnit majetek, podnikat, půjčovat si peníze, nechat se zaměstnat, dostávat za stejnou práci stejnou odměnu a mít možnost volby žít se samostatně, aby mohly místo vdavek pro peníze vstupovat do manželství z lásky.

Feminismus s penězi souvisí dodnes.

Cílem feminizmu posledních dekad bylo vzít si od mužů peníze a privilegia výměnou za hůře měřitelné věci, jako je například „právo vzlykat na veřejnosti“.

Nebo tak to přinejmenším někteří vidí.

Od 15. září 2008, kdy americká investiční banka Lehman Brothers vyhlásila bankrot, letos uplyne třináct let. Během několika dalších týdnů ji následovaly banky a pojišťovny napříč celým světem. Miliony lidí přišly o práci i úspory. Rodiny musely prodat střechu nad hlavou, padaly vlády, trh se otrásal. Otřesený systém klopýtal, panika se přelévala z jedné části ekonomiky do druhé, z jedné země do další.

V úžasu jsme přihlíželi.

Bude-li každý pracovat, platit daně a držet ústa, všechno se vyřeší samo.

Tak nás to učili.

Jenže to nebyla pravda.

Po krizi se konala dlouhá série mezinárodních konferencí. Vyšla spousta knih o tom, kde se stala chyba a co je třeba udělat.

Najednou se mohlo zdát, že kapitalismus sklízí kritiku ze všech stran, od konzervativních politiků a političek až po papeže v Římě. Krize měla přinést změnu paradigmatu a po ní mělo být všechno jinak. Bylo nutné změnit globální finanční systém. Ekonomiku měly opanovat nové hodnoty. Četli jsme o chamtivosti, globální nerovnováze a o nerovnosti příjmů. Do úmoru nám omílali, že čínský výraz pro „krizi“ se skládá ze dvou znaků, z nichž jeden znamená „nebezpečí“ a druhý „příležitost“.

(Což mimochodem také není pravda.)

O šest let později se finanční sektor vzpamatoval. Zisky, mzdy, dividendy i bonusy byly zpět na původní úrovni.

Ekonomické uspořádání a narativ, které mnozí považovali za překonané v důsledku krize, prokázaly svou nezlomnost. Co je činí natolik intelektuálně robustními? Vysvětlení se nabízí celá řada. Cílem této knihy je nabídnout jednu z možných perspektiv – tu týkající se pohlaví.

Nikoliv způsobem, jaký možná očekáváte.

Kdyby banku Lehman Brothers založily sestry a pojmenovaly ji Lehman Sisters, finanční krize by dopadla jinak, prohlásila Christine Lagarde v roce 2010, kdy byla ještě francouzskou ministryní financí.

Možná to nemyslela tak úplně vážně.

Zdůrazňovala přitom, že Audur Capital, islandský soukromý kapitálový fond provozovaný výhradně ženami, jako jediný svého druhu prošel krizí bez újmy. Jistě, existují studie prokazující, že muži s vyšší hladinou testosteronu se spíše pustí do rizika. Nadměrné riskování je důvodem, proč jdou banky ke dnu a způsobují finanční krize. Znamená to, že jsou muži příliš zaplavení hormony na to, aby řídili ekonomiku?

Existují však také jiné studie, podle kterých mají ženy k riskování přinejmenším stejné sklony jako muži, ale pouze uprostřed svého menstruačního cyklu. Jsou tedy bankéři jako ovulující ženy? Jaká je spojitost mezi cyklem obchodním a menstruačním?

Další studie upozorňují zase na to, že děvčata v dívčích školách dychtí po riziku stejně jako chlapci. Oproti tomu dívky ve školách smíšených se vyznačují větší opatrností. Jinými slovy to vypadá, že normy a představy o tom, jaké je jedno pohlaví, jsou do jisté míry určovány pohlavím opačným.

Tedy přinejmenším je-li ono druhé pohlaví přítomno.

Z podobných zjištění si můžeme dělat legraci, nebo je můžeme brát vážně, jedno je ale jisté: Lehman Brothers nikdy nemohli být Lehman Sisters. Svět, kde ženy vládnou Wall Street, by byl natolik diametrálně odlišný od toho současného, že jeho popis by nám o našem světě neřekl zhola nic. Abychom si vůbec mohli představit hypotetický moment, v němž by investiční banka nazvaná Lehman Sisters ustála všechna rizika na přehřátém americkém trhu s bydlením, bylo by nutné přepsat tisíce let dějin.

Takový myšlenkový experiment je bezpředmětný.

Nejde jednoduše vyměnit „bratry“ za „sestry“.

Příběh žen a ekonomie má mnohem větší přesah.

Tradice feministického myšlení a politické činnosti sahá do minulosti více než dvě stě let. Je jedním z nejvýznamnějších demokraticko-politických hnutí naší doby, ať už si o jeho závěrech myslíte cokoliv. A právě feminismus přinesl dost možná největší systémový ekonomický posun minulého století.

Někdo by řekl, že šlo dokonce o největší změnu všech dob.

„Ženy začaly v 60. letech pracovat,“ slyšíme.

Ale není pravda, že by „ženy začaly pracovat“ v 60. letech nebo během 2. světové války.

Ženy pracovaly odjakživa.

V posledních dekádách však změnilы zaměstnání.

Z práce v domácnosti se přesunuly na pracovní trh a začaly za své úsilí pobírat odměnu.

Původně zdravotní sestry, pečovatelky, učitelky a sekretářky teď konkurují mužům na lékařských i právnických pozicích, na poli mořské biologie.

To s sebou přineslo obrovskou sociální a ekonomickou změnu: polovina populace přesunula většinu své práce z domácnosti na trh.

Jeden ekonomický systém střídal druhý, aniž bychom si toho byli vědomi.

Zároveň se proměnil rodinný život.

Ještě v roce 1950 porodila průměrná Američanka čtyři děti. Dnes nemá ani dvě.

Ve Velké Británii a Spojených státech se rodinné vzorce žen odvíjejí od výše dosaženého vzdělání. Lépe vzdělané ženy mají děti méně a rodí je později. Méně vzdělané ženy jich naopak mají více a stávají se matkami ve značně mladším věku.

Média z obou těchto skupin dělají karikatury.

Kariéristka se řvoucím miminem v aktovce, která čekala do čtyřiceti, než povije a teď ani nemá čas se o dítě starat.

Sobecká, nezodpovědná a špatná žena.

Mladá matka dělnického původu, samoživitelka sedící v obecním bytě, která žije z dávek.

Ta je taky sobecká, nezodpovědná a špatná.

Debata o ohromné ekonomické změně často začíná i končí názory na to, jak by jednotlivé ženy, respektive jejich karikatury, měly žít své životy.

Ve Skandinávii, kde společnost vynakládá nemalé prostředky na předškolní péči i placenou rodičovskou dovolenou, je rodinný model žen jednodušší, bez ohledu na úroveň vzdělání.

V průměru se tam také rodí více dětí. Nicméně i v těchto světově proslulých sociálních státech vydělávají ženy méně než muži a jejich zastoupení na vyšších manažerských pozicích v soukromé sféře je ve srovnání s mnohými jinými zeměmi nižší.

Někde se skrývá rébus, který se zatím nikomu nepodařilo vyřešit.

Možná nám k pojmenování tohoto fenoménu zatím chybějí slova, bezpochyby však jde o rébus ekonomický.

Spousta lidí se ekonomie bojí. Jejích slov, její autority, jejích rituálů a její zjevné všeobjímající nesrozumitelnosti. V době předcházející finanční krizi jsme byli vyzýváni, abychom ponechali ekonomii expertům. Slýchali jsme, že oni za nás již všechny problémy vyřešili a my nedokážeme jejich závěry pochopit. Byla to doba, v níž se centrální bankéři mohli stát celebritami nesoucími titul „Muž roku“ udělený časopisem *Time* za záchranu západní civilizace snížením úrokových sazeb.

Ta doba už je pryč.

Poslechněte si teď příběh o svádění. O tom, jak záludně se nám určitý pohled na ekonomii vloudil pod kůži. Jak jsme mu umožnili ovládnout ostatní hodnoty, dotýkající se nejen globální ekonomiky, ale všech sfér našich životů. Je to vyprávění o mužích a ženách a taky o tom, jak nás mohou ovládnout hračky, když z nich uděláme skutečnost.

Ale vezměme to hezky popořadě.